

3-Mavzu: Dunyo aholisi soni dinamikasi va joylashish hususiyatlari

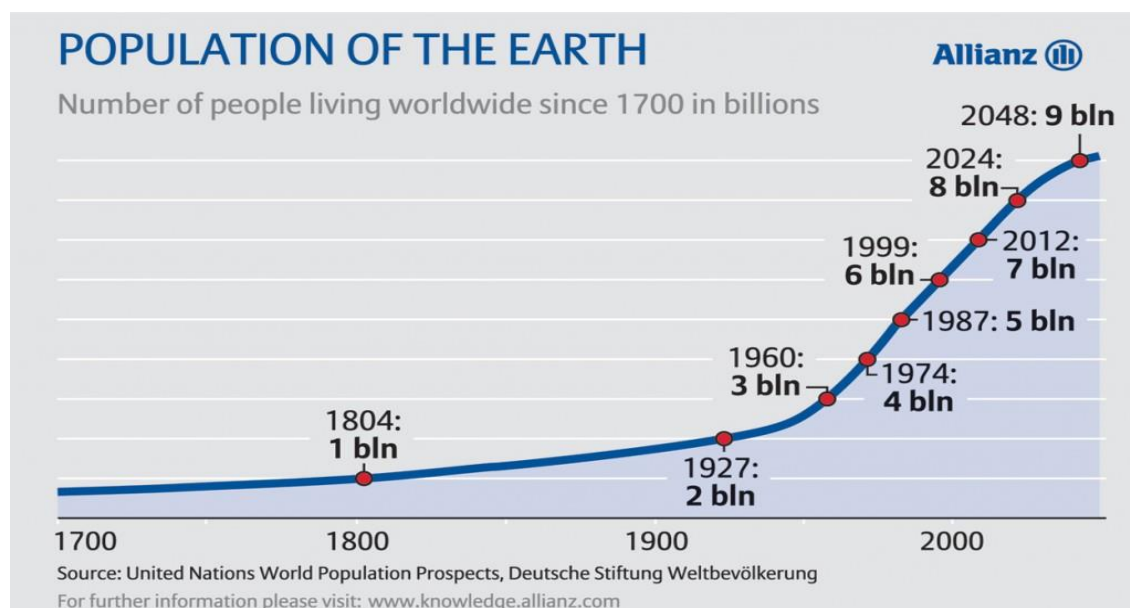
Reja:

1. Jahon aholisi soni va o'sishi
2. Aholining dunyo hududlari bo'ylab joylashuvi
3. Aholi joylashuviga ta'sir etuvchi omillar

O'tgan asrda jahon aholisi juda tez sur'atlarda o'sdi. Bu jarayonni fanda "demografik portlash" deb nom oldi. Darhaqiqat jahon aholisi soni 1804 yilda 1 milliard kishini tashkil etgan. Oradan 123 yil o'tib 1927 yilda jahon aholisi 2 milliardga yetdi. 1950 yilda 2.5 mlrd. ni tashkil etgani holda, atigi qirq yil o'tib bu ko'rsatkich 5 mlrd ni tashkil yetdi (5-jadval). Boshqacha aytganda jahon aholisini bu qadar yuqori sur'atlar bilan o'zishi faqat XX asrning ikkinchi yarmida kuzatildi. 1987 yilda jahon aholi soni 5 mlrd. ni tashkil etgani holda, oradan 12 yil aholi soni 1999 yil 12 oktyabrda 6 mlrd. ni tashkil etdi. 2011 yil 21 oktyabrda esa 7 milliardinchi chaqaloq dunyoga keldi. Hozirgi kunda jahon aholi soni 7 mlrd. 225 mln. dan ortib ketdi. Ayni vaqtda jahonda sekundiga 4,2 ta tug'ilish va 2,0 ta o'lim, yoki 2,2 ta tabiiy o'sish kuzatilmoqda¹.

Yer shari aholisi soni ortib borishi

1-rasm.

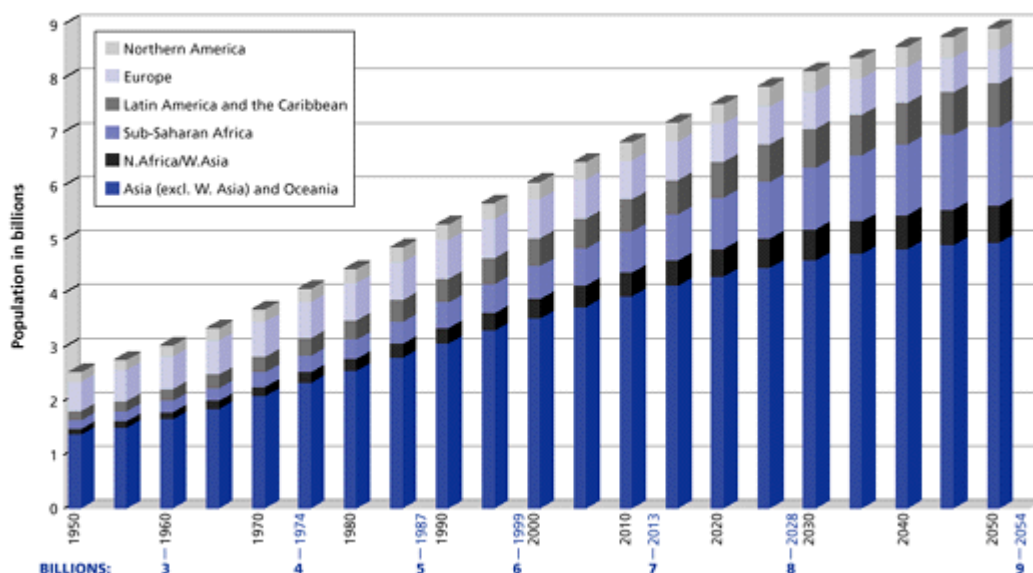
Manba: www.knowledge.com saytidan olindi.

Albatta, aholi soni, dinamikasi va hududiy joylashuvi (yoki qit'alar bo'yicha ulushi)ga ko'ra jahon mamlakatlari bir biridan sezilarli darajada farq qiladi. (4-jadval).

Jahon aholisi hududiy tafovutlar

2-rasm.

¹ www.worldometers.info

Manba: <http://www.learner.org> saytidan olindi.

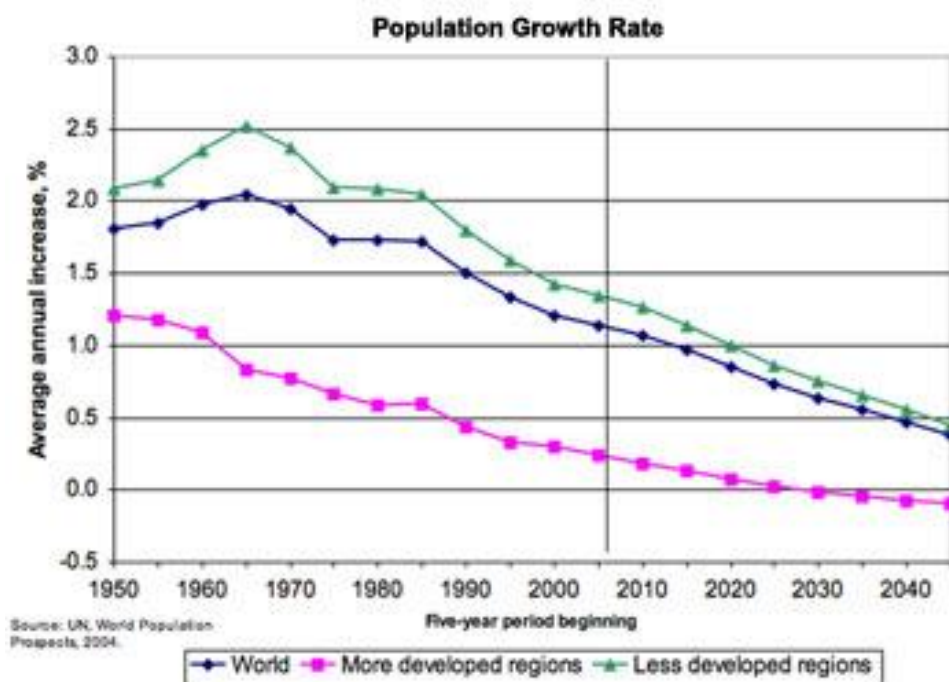
Dastavval bunday farqni qit'alar bo'yicha turlicha ekanligini ko'rish mumkin. Jumladan, jahon aholisining asosiy qismi Osiyo va Afrikada joylashganligini ko'rish mumkin. Buning asosiy omili aholi tabiiy o'sishining eng yuqori ko'rsatkichi ushbu mintaqaga to'g'ri kelishi bilan izohlanadi.

BMTning iqtisodiy va ijtimoiy muammolar bo'limi dunyo aholisining 2050 yildagi holati haqida o'z tahminlarini e'lon qildi. Demografik bashoratga ko'ra jahon aholisi o'sish sur'atlari hozirgi sur'atda davom etsa, aholi soni 1950 yilga borib 9 mlrd ga yetishi kutiladi. Bunda kelajakda asosan rivojlanayotgan mamlakatlarda aholi tabiiy o'sish sur'atlari pasayib borishi e'tiborga olingan. Rivojlanayotgan mamlakatlarning ko'pchiligida aholi turmush tarzini yaxshilanishi, tibbiy xizmat ko'rsatishni rivojlanishi, chaqaloqlar o'limini kamayishi, ayollarni ish bilan bandligini ortishi va boshqa omillar ta'sirida oilada o'rtacha farzandlar soni kamayib borishi taxmin qilinmoqda. Jumladan, 2005 yilda farzand ko'rish yoshidagi har bir ayolga 2,6 ta tug'ilish to'g'ri kelgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2050 yilga borib 2,0 tani tashkil etishi kutilmoqda. Ushbu holatda jahon aholisi 2050 yilga borib 9 mlrd. ga yetishi bashorat qilinadi. Agarda, farzand ko'rish yoshidagi har bir ayolga tug'ilishlar soni 1,5 tani tashkil etsa 2050 yilga borib jahon aholisi 7,7 mlrd. va 2,5 tani tashkil etsa 10,6 mlrd. ni tashkil etishi bashorat qilinadi. O'rtacha sur'atda bu ko'rsatkich 2,0 tani tashkil etishi kutilmoqda.

Umuman olganda, kelajakda jahon aholisi tabiiy o'sish sur'ati pasayib borishi bashorat qilinmoqda. Bunda ayniqsa, iqtisodiy rivojlanayotgan mamlakatlarda aholi tabiiy o'sish sur'ati pasayish sur'ati yuqori bo'lishi kutilmoqda (7-jadval).

Jahon aholisi tabiiy o'sish sur'ati (1950-2050 yy.)

3-rasm.

Manba: www.knowledge.com saytidan olindi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, rivojlangan mamlakatlarda 2025-2030 yillarda tabiiy o'sish sur'ati 0 ga teng bo'lishi va 2030 yildan boshlab aholining tabiiy kamayishi bashorat qilinmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ham aholi tabiiy o'sish sur'ati 2010 yilda 1,3 foizdan 2050 yilda 0,4 foizgacha pasayib borishi bashorat qilinmoqda.

Aholi soniga ko'ra birinchi o'nlik mamlakatlarining egallagan o'rnida ham o'zgarish bo'lishi kutiladi. 2050 yilga borib Hindiston Xitoydan o'zib ketadi. Hindiston aholisi 489 mllionga ko'payib, jami 1,6 mlrd. kishini tashkil etadi. Tug'ilish sur'atining pasayishi tufayli Xitoy aholisi 76 millionga ko'payadi xolos va 1,4 mlrd. kishiga yetadi. 2050 yilda eng aholisi ko'p davlatlar ro'yxatida 395 million aholi bilan AQSh uchunchi o'rinni egallaydi.

Afg'oniston, Burkina-Faso, Burundi, Chad, Gvineya-Bisau, Liberiya, Mali, Uganda kabi kam rivojlangan davlatlarda aholi ko'payishi ortib boraveradi. Aholining eng ko'p o'sishi Pokiston (+147 mln), Nigeriya (+120 mln) va Kongo (+120 mln)da kuzatiladi. Rossiyada esa demografik holat tushib boradi: 43 yildan so'ng Rossiya Federatsiyasi aholisi 31 million kishiga kamayadi. Shuningdek, Ukraina (-20 mln), Yaponiya (-16 mln) va Italiya (-7 mln) aholisi ham sezildan darajada kamayadi.

BMT ekspertlari tahminlariga ko'ra, XXI asrning o'rtalarida tug'ilishning pasayishi oqibatida o'rtacha umr ko'rish yoshi ham oshadi. Yaponiya, Xitoy, Shvetsiya, Shveysariya va Islandiya aholisi eng ko'p umr ko'ruvchilar ro'yxatini boshqaradilar. Ularning o'rtacha umr davomiyligi 86 yoshni tashkil etadi. Aholining qarib borishi jarayoni mehnatga layoqatsiz kishilarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Hozirgi kunda sayyoramizda 80 yoshdan qari kishilar 84 milliondan ortiq bo'lsa, yuzyillik o'rtalarida ularning soni 390 millionga yetadi. Afrikaning Tanzaniya, Botswana va Papua-Yangi Gvineya davlatlari eng "yosh" davlatlar bo'lib qoladi. Bu

davlatlar aholisning 65 foizini 15 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan kishilar tashkil etadi. yaponiya, Italiya va Martinika "eng qari" davlatlar sirasiga kiritilib, aholisning har 7 nafaridan biri 80 yoshdan o'tgan bo'ladi.

SPID bilan bog'liq demografik yo'qotish 2050 yilga borib, 480 million kishini tashkil etadi. SPID va VICH infeksiyasi orqali aholi pasayishi xavfi 60 ta davlatda kuzatiladi. 60 ta davlatdan 40 tasi Afrika, 12 tasi Lotin Amerikasi va karib havzasi, 5 tasi Osiyo va 3 tasi Yevropa va Shimoliya Amerikada joylashgan. Bunday davlatlar tarkibiga bu yil Rossiya va Aqsh ham qo'shildi.

Ayni paytda Yevropa mamlakatlari aholi ko'payishini rag'batlantirish maqsadida turli xil tadbirlar ishlab chiqmoqdalar. Shunga qaramay, aholining tug'ilish darajasi g'arb davlatlarida pasayib boradi.

Hozirgi vaqtda aholisi eng ko'p mamlakatlar (2019 yil)

3-jadval

No	Mamlakat nomi	Aholi soni (ming kishi)
1	Xitoy	1418921,0
2	Xindiston	1365387,0
3	AQSH	328563,0
4	Indoneziya	268911,0
5	Braziliya	212045,0
6	Pokistan	203731,0
7	Nigeriya	199795,0
8	Bangladesh	167678,0
9	Rossiya Federatsiyasi	143911,0
10	Mexsiko	131970,0
11	Yaponiya	126929,8
12	Efiopiya	109539,5
13	Filippin	107742,1
14	Misr Arab Resp	100758,7
15	Vietnam	97215,5
16	Kongo Dem. Res.	86101,5
17	Turkiya	82723,1
18	Eron Islom Resp	82636,4
19	Germaniya	82405,8
20	Tailand	69278,0

Jadval <http://www.worldometers.info/world-population/#top20> sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, aholi soniga ko'ra birinchi o'ntalik mamlakat aholisini 6 tasi Osiyo mamlakati, 1 ta Shimoliy Amerika, 2 ta Janubiy Amerika va 1 ta Afrika mamlakati hisoblanadi.

2050 yilda esa ushbu ko'rsatkich Osiyoga 5 ta, Shimoliy Amerikaga 1 ta, Janubiy Amerikaga 1 ta va Afrikaga 3 ta mamlakat to'g'ri keladi. Shuningdek, aholi soniga ko'ra 1 o'ringa Hindiston chiqib oladi. Rossiya va Yaponiya birinchi o'ntalikka kira olmaydi. Ularni o'rniga Afrikaning Efiopiya va Kongo davlatlari yuqori o'ringa ko'tarilib oladi.

Aholi soniga ko'ra birinchi o'ntalik mamlakat ichida 2012 yilda 3 ta davlat iqtisodiy rivojlangan mamlakat hisoblansa, bugungi kundaq 2 ta va 2050 yilga borib birgina AQSH birinchi o'ntalik tarkibiga kiradi. Bu esa rivojlangan mamlakatlar aholi tabiiy o'sish sur'ati kelgusida ham rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan past sur'atda bo'lishligini bildiradi.

2. Aholining dunyo hududlari bo'ylab joylashuvi

Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, yer sharida aholi yashab kelgan maskanlar, areallarning ko'pchiligi juda qadimdan boshlab shakllanib kelgan. Dunyo hududlari bo'ylab aholining joylashuvi haqidagi dastlabki ma'lumotlar eramizdan 5 ming yil oldingi davrga taalluqli bo'lib, ushbu davrda dunyo aholisining 66 %i (20 mln. kishi) Xorijiy Osiyoda, 17 %i (5 mln. kishi) Afrikada, 10 %i (3mln. kishi) xorijiy Yevropada 3 %i (1 mln. kishi) MDH davlatlarida, 3 %i (1 mln. kishi) Shimoliy va Lotin Amerikasida hamda 1 %i (0,5 mln. kishi) Avstraliya va Okeaniyada joylashgan. Eng qadimgi aholi maskanlari inson yashashi uchun zarur biologic resurslar mavjud bo'lgan joylarda, ya'ni osiyoning janubi va Shimoliy Afrikada O'rta dengizdan to' Tinch okeanigacha bo'lgan hududlarda joylashganlar. Bu hududlarda aholi juda uzoq vaqt ovchilik bilan shug'ullangan. Keyinchalik ushbu hududlarda cho'llashish jarayonlari kuchaygan. Aholini ovchilik bilan yashashlari uchun imkoniyatlari qisqarib ketgan.

Eramizning boshlarida aholi asta sekin dexqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullana boshlaydi. Moddiy ne'matlarni o'zlari mehnat qilib yaratishga o'tadilar. Xo'jalik yuritishning ishlab chiqarish turi yetakchilik qila boshlaydi. Aholi ma'lum joylarda o'troq bo'lib yashaydilar. Natijada, avval qishloq aholi maskanlari va keyinchalik Shaharlar barpo bo'la boshlaydi. Aholining turmush tarzi, ovqatlanishi yaxshilana boradi. Inson hayotida ijtimoiy o'zgarishlar sodir bo'la boshlaydi. Yozuv shakllanadi, fan va tibbiyot, madaniyat rivojlana boradi. Aholining yashash sharoiti yaxshilanadi. O'lim sur'ati kamaya boshlaydi, aholining o'rtacha umr ko'rish davri ortib boradi. Natijada yer shari aholisi soni, aholi yashash punktlari ko'paya boshlaydi. Aholi zichligi ayniqsa, dexqonchilik bilan shug'ullanishi uchun tabiiy imkoniyatlari mavjud, sug'oriladigan yerlarda chorvachilik bilan shg'ullanish imkoni bor hududlarga nisbatan yuqori bo'lgan. Masalan: Nil, Frot, Dajda, Gang, Xuanxe daryolari hamda O'rta dengiz sohillarida eramizning boshida aholi zichligi 1 km² ga 10 kishini tashkil etgan. Ana shu davrda ko'chmanchi chorvachilik rivojlangan Osiyo hamda Afrikaning cho'l va chalocho'l zonalarida aholi zichligi 1 km² ga 1 kishidan to'g'ri kelar edi.

Jamiyat taraqqiyoti, ishlab chiqarishning rivojlanishi, jahon mamlakatlari demografik vaziyatid bir qator o'zgarishlarga olib keldi. XIX – XX asrga kelib, yer shari aholisi juda yuqori sur'atlar bilan ko'paya boshladi. Aholining dunyo hududlari bo'ylab joylashuvida ham keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi. Aholi zich hududlardan

ayniqsa, Yevropadan Amerikaga va Okeaniya hududlariga ko'plab aholi ko'chib ketdi. Keying ikki ming yillikda yer yuzida aholi joylashuvi keskin o'zgardi. Eramizning dastlabki yillarida sayyoramiz aholisining 82,7% i Yevropa va Osiyo hududlarida joylashgan bo'lsa, 2000 yilga kelib bu ko'rsatkich 15% ga kamaydi va 67,7% ni tashkil etdi. Amerika, Okeaniya va Avstraliyada istiqomat etuvchi aholi hissasi esa ortib bordi. Eramizdan keyingi mingginchi yilda dunyoda 300 mln. aholi istiqomat etgan bo'lsa, uning 63,9% i Xorijiy Osiyoda, 14,8%i Xorijiy Yevropada, 13,1 % i Afrikada, 3,3%i MDH mamlakatlarida, 4,6 %i Amerika va 0,3%i Avstraliya va Okeaniyada yashagan. 2000 yilda esa dunyo aholi soni 6 mlrd. 55mln. ga yetdi va uning 59,3%, Xorijiy Osiyoda, 8,4 %i Xorijiy Yevropada, 13,0 % i Afrikada, 4,8 %i MDH mamlakatlarida, 14,0 % i Amerika va 0,5 %i Avstraliya va Okeaniya mamlakatlarida istiqomat etadilar. Keyingi ming yillikda Amerika, Avstraliya va Okeaniya hamda MDH mamlakatlarida istiqomat qiluvchi aholining salmog'i 5 marta ko'paygan.

Shunday qilib, hozirgi davrda yer shari hududlari bo'ylab aholi notekis joylashgan. Sayyoramizda aholi juda zich (1 km² maydonga 1000 kishi) yashaydigan hududlar bilan bir qatorda, aholi yashamaydigan hududlar ham uchraydi. Bu yerda harorati juda past, suv yoq va boshqa sabablar mavjud. Bunday hududlar yer sharidagi quruqlikning 10 % ini tashkil etadi. Ularga Shimoliy va Janubiy qutblar, balandligi 5000 m dan ortiq tog'lar va sahrolar kiradi. Yer kurrasidagi quruqlikning 50 % i esa aholi yashashi uchun tabiiy sharoitlar nisbatan pastroq bo'lib, ularda aholi siyrak- 1 km² ga 1 kishidan joylashgandir. Ushnu hududlarga tundra, o'rmon tundra, shimoliy tayga, cho'l va chala cho'l, nam ekvatorial o'rmonlar kiradi. Quruqlikning 25 % ida aholi zichligi 1 km² ga 1-10 kishini tashkil etib bu yerlarda aholi nisbatan siyrakroq joylashgan. Yer shari ququqligining qolgan 15 % ida esa aholi zichligi 1 km² ga 10 kishidan oshadi.

Yer sharida aholi yashaydigan asosiy hududlar 78° shimoliy kenglik va 54^ojanubiy kengliklar orasida joylashgandir. Yer yuzida aholi eng zich joylashgan hududlar juda qadimdan madaniyat markazlari bo'lib kelgan Janubiy, Janubi-Sharqiy va Sharqiy Osiyo, Shimoliy Afrikadagi daryo vodiylari hamda Yevropadagi sanoat markazlari bo'lib, ular quruqlikning bor-yo'gi 7 % ini tashkil etadilar. Bu hududda jahon aholisining 70 % i joylashgan. Yer shari aholisining qariyb 80% i dengiz sathidan 500 metrgacha bo'lgan balandliklarda joylashgan. Bunday hududlar yer yuzidagi quruqlikning 28 % ini tashkil etadi.

Hozirgi davrda yer sharidagi quruqlikning inson yashashi mumkin bo'lgan qismida o'rtacha aholi zichligi 1 km² ga 49,4 kishidan to'g'ri kelmoqda. Agar aholi zichligi 1 km² ga 50 kishidan to'g'ri kelsa, aholi zichligi yuqori hisoblanadi. Aholi dunyo qit'alari bo'ylab ham juda notekis joylashgandir. Ma'lumotlarga qaraganda XXI asr boshlarida aholi zichligi 1 km² ga Osiyoda 75 kishi, Yevropada 70 kishi, Afrikada 22 kishi, Amerikada 19 kishi va Avstraliya hamda Okeaniyada 3 kishini tashkil etmoqda.

Yer yuzasida aholi juda notekis joylashgan. Doimiy aholisi mavjud hududlar 430 mln. kv. km doirasida 52 kishini tashkil etadi.

Shu vaqtning o'zida ushbu ko'rsatkich Osiyoda 148,0 kishi, Yevropada 34,0 kishini tashkil etgani holda, Afrikada 45,0, Shimoliy Amerikada 20,0 kishini,

Janubiy Amerikada 33,0 hamda Avstraliya va Okeaniyada 4,7 kishiga teng. Umumlashtirib aytganda yer shari quruqlik yuzasining atigi 2 % da unda mavjud aholining 70 % i istiqomat qiladi. Aholi nihoyatda zich joylashgan mintaqalar qatoriga Janubi-Sharqiy va Sharqiy osiyo, Yevropa va AQSH ning shimoli-sharqiy qismi kiradi.

Datslabki uchta mintaqada aholi juda qadimdan joylashgan bo'lib, u hozirgi vaqtda juda yuqori darajada aholi zichligiga ega. Ushbu holat avvalo, bu yerda mehnatni ko'p talab qiluvchi sholichilikni qadimdan mavjudligi, qolgan mintaqalarda esa XVIII-XIX asrlarda yuz bergan sanoat inqilobi hamda undan keyingi davrda amalga oshirilgan industrlashtirish jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Insonlarning qadimdan okean va dengiz sohillarida joylashishiga intilishi ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Jahon bo'yicha aholi juda zich joylashgan hududlar qatoriga quyidagilar kiradi: Rur, Elzas va Lotoringiya hamda Parij London rayonlari, Shimoliy Italiya, Moskva rayoni, Donbass, Farg'ona vodiysi, sharqiy Xitoy, Hind-gang tekisligi, Yava oroli, Yaponiya orollari, Nil deltasi, AQSH ning shimoli-sharqiy rayonlari, Buyuk ko'llar rayonlari va San-San megopolisi.

2-jadval.

**Dunyo hududlari bo'yicha aholi joylashuvidagi o'zgarishlar
(1950-2013 yillar)**

Ko'rsat kichlar	Aholi soni mln. kishi			Aholi zichligi kishi/km ²			Aholining o'sish sur'ati, %		
	1975	2000	2018	1975	2000	2018	1975	2000	2018
Afrika	414	820	1110	13,7	27,1	45	2,8	2,5	2,5
Osiyo	2406	3689	4298	75,7	116,1	148	1,9	1,3	1,0
Yevropa	636	729	742	29,4	31,7	34	0,5	-0,1	0,1
J. Amerika	320	515	617	15,6	25,1	33	2,1	1,4	1,8
Sh. Amerika	244	309	356	11,3	14,3	20	0,9	0,7	0,6
Okeaniya	21	28	39	2,5	3,3	4	2,1	1,3	1,4
Dunyo bo'y.	4081	6090	7162	30,1	44,9	52,0	1,7	1,3	1,15

Jadval <http://www.worldometers.info> sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi

Aholi siyrak tarqalgan hududlar yer quruqlik yuzasining ancha katta qismini egallaydi. Bunday mintaqalar qatoriga birinchi navbatda, tabiiy-iqlimiy sharoiti noqulay bo'lgan hududlar, cho'llar, tropic o'rmonlar, baland tog'lar, tundra muzlik hududlari va boshqalar kiradi.

Aholisi eng siyrak joylashgan mamlakatlarga Mongoliya, Avstraliya, Kanada kabi mamlakatlar kiradi. Bu mamlakatlarda aholi zichligi har bir km² maydonga 2-3 kishi to'g'ri keladi.

3. Aholi joylashuvida ta'sir etuvchi omillar

Aholi joylashuvida asosiy tabiiy omil bu suv resurslaridir. Insonning yashashi va ho'jalik yuritishda suv eng muhim vositadir. Dunyo aholisining 3/1 qismi dunyo okeani sohillari bo'ylab (okeandan 50 km uzoqlikda) joylashgandir. Bu hudud butun quruqlikning atigi 12 % ini tashkil etadi holos.dunyo aholisining yarmidan ko'pi esa

Dunyo okeanidan 200 km uzoqlikda bo'lgan masofa hududida joylashgan. Yer shari bo'yicha dunyo okeani shollarida, daryo vodiylaridagi pasttekisliklarda yashovchi aholi salmog'i muntazam ortib bormoqda.

XX asr oxiri XXI asr boshlarida dunyo qit'alarining barchasida aholining 42-73 foizi dengiz sathidan 200 metr baland bo'lgan pasttekislikda joylashgan. Yer quruqlik yuzasining 15 % i umuman o'zlashtirilmagan va doimiy aholisi yo'q hududlar hisoblanadi.

Ayrim mamlakatlar aholi zichligining juda yuqori ko'rsatkichlari Singapur (5000 kishiga yaqin), Bangladesh (1000 kishiga yaqin), Niderlandiya (460), Korea Respublikasi (454), Belgiya, Yaponiya va boshqalariga 200 kishidan ortiq jami 40 mamlakat, juda past ko'rsatkichlar Rossiya, Kanada, Avstraliya, Mavritaniya, Liviya, Namibiya va boshqalarga hos. Aholi joylashuvdagi katta hududiy tafovutlar mavjud mamlakatlar qatoriga Rossiya, Kanada, xitoy, Braziliya, Misr, Turkmaniston, Tojikiston, Indoneziya kiradi.

4-jadval

XX asr oxirida dunyo aholisining balandlik mintaqalari bo'yicha joylashuvi

Materiklar	Dengiz sathidan baland mintaqada joylashgan aholi salmog'i (foizda)					
	200 m. gacha bo'lgan tekisliklar	200-500 m. gacha bo'lgan balandliklarda	500-1000 m. bo'lgan past tog'larda	1000-2000 m. bo'lgan o'rtacha balandliklarda	2000 metrdan balandda	Jami
Yevropa	69	24	7	0	0	100
Osiyo	56	24	12	7	1	100
Afrika	32	24	21	21	21	100
Shim. Amerika	47	33	8	8	4	100
Jan. Amerika	42	15	23	9	11	100
Avstraliya va Okeaniya	73	18	8	1	0	100
Jami quruqlikda	56	24	12	7	1	100

Manba: Qayumov A. Yakubov O'. Abdullayev A. "Aholi geografiyasi va demografiya asoslari" T.: 2011, 46 b

Dunyo aholisi vertikal mintaqalar bo'yicha ham notekis taqsimlangan. Aholining yarmidan ortiq qismi (56 %i) mutlaq balandligi 250 m. gacha tekisliklarda istiqomat qilishadi. Salkam chorak qismi (24% i) 200-500 m. balandlikka ega bo'lgan hududlarda joylashgan. Umuman olganda yer shari aholisining qariyb 80 % i dengiz sathidan 500 m. gacha bo'lgan hududlarda joylashgan. Ayni vaqtda 2000 m. dan balandda joylashgan aholi yer shari aholisini 10 % ini tashkil etadi. Umuman olganda, aholi soni va ulushi balandlik oshgan sari kamayib boradi. Lekin, bu qonuniyat Janubiy Amerikada o'z ifodasini topmaydi. Bundan tashqari, Osiyo

qit'asi bilan jami quruqlik yuzasiga hos bo'lgan ko'rsatkichlar bir hil miqdorlar hosligi bilan ajralib turishini ta'kidlab o'tish lozim.

Okean va dengiz sohillari, dunyo vodiylaridagi pasttekisliklarda joylashgan aholi salmog'i dunyo aholisining tarkibida muntazam ortib bormoqda. Sohillarda aholining konsentratsiyalashuvi jarayoni hamon davom etmoqda. Bu hol suv resurslarining inson hayoti uchun naqadar muhimligi bilan bog'liqdir.

TAYANCH IBORALAR

Demografik portlash, jahon aholisi, aholi soni, aholi dinamikasi, aholining hududiy joylashuvi, tabiiy o'sish, aholi ko'payishi, tabiiy omil, dunyo aholisi vertikal joylashuvi

Nazorat va mulohaza uchun savollar:

1. Jahon aholisi soni va o'sishi kelajakda qanday bo'lishi kutiladi?
2. Aholining dunyo hududlari bo'ylab joylashuvidagi farqlarni yuzaga kelishida qanday omillar muhim rol o'ynaydi?
3. Aholi joylashuviga ta'sir etuvchi omillarni sanab o'ting?

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Anoxin A.A., Jitin D.V. Geografiya naseleniya s osnovami demografii: Uchebnoe posobie. – SPb. Izd-vo SPbGU, 2013. – 307 s.
2. Abduraxmanov Q.X., va boshqalar. Demografiya. Darslik. - T.: «Fan va texnologiya», 2014.-368 b.
3. Bo'rieva M.R., Tojiev Z.N., Zokirov S.S. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. – T.: Tafakkur, 2011. – 159 b.
4. Корылов V.A. Geografiya naseleniya. Uchebnoe posobie. – M.: 1999. – 124 s.

Qo'shimcha adabiyotlar

5. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida xavsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. -Toshkent, 1997.

6. O‘zbekiston Davlat Statistika Departamentining 2010 yilga qadar chop etilgan respublika aholisining soni tabiiy o‘sishi, migratsiyasi va ijtimoiy taraqqiyotiga oid statistik yilnomalar.
7. O‘zbekistonda 1987, 1926, 1939, 1959,1970,1979, va 1989 yillarda o‘tkazilgan aholi ro‘yxati ma’lumotlari.
8. Abdalova Z.T., Tojjeva Z.N.Iqtisodiy geografiya. O‘quv qo‘llanma. – T.: «IQTISOD-MOLIYA», - 2013. 212 bet.
9. Abdurahmonov Q.X., Abduramanov X.X. Demografiya. O‘quv qollanma. - T.: Noshir nashriyoti. – 2011.
10. Ata-Mirzaev O.B. Narodonaselenie Uzbekistana. – T., 2009.
11. Axmedov E. O‘zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. – T., 2002.
12. Bo‘rieva M.R., Tojjeva Z.N. Aholi geografiyasi. Ma’ruzalar matni. – T., 2000.
13. Bo‘rieva M.R., Egamova D.N. Dunyo aholisi: Rivojlanish jarayonlari (o‘quv qo‘llanma). – T.: Fan, 2008. – 156 b.
14. Bo‘rieva M. R. O‘zbekistonda oila demografiyasi. – T., Universitet, 1997.-157 b.
15. Narodonaselenie. Ensiklopedicheskiy slovar. – M., 1994.
16. Ubaydullaeva R.A., Ata-Mirzaev O.B., Umarova N.O. O‘zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi (ilmiy-o‘quv qo‘llanma). – T., 2006.
17. Simagin Yu.A. Territorialnaya organizatsiya naseleniya. – M.: Izdatelsko-torgovaya korporatsiya “Dashkov i K”, 2004. – 244 s.
18. Soliev A.S., Bo‘rieva M.R va boshqalar. Qishloq joylar demografiyasi. – T., 2005. - 140 b.
19. Tojjeva Z.N. O‘zbekiston aholisi: o‘sishi va joylanishi (Monografiya). – T.: «Fan va texnologiya», 2010. – 276 b.
20. Tojjeva Z.N. Statistikaning umumiy nazariyasi. – T., 2000.-58 b.
21. Tojjeva Z.N. Iqtisodiy va demografik statistika. – T., 2002.-160 b.
22. Soliev A., Nazarov M. O‘zbekiston qishloqlari (Qishloq joylar geografiyasi). –T.: 2009.
23. 2014 World Population Data Sheet of the Population Reference Bureau.
24. “Aholi geografiyasi” fanidan o‘quv-uslubiy majmua.- 2013.

25.O‘zMU ichki tarmog‘i.

Elektron manbalar:

1. <http://www.demoscope.ru>.
2. <http://www.dmo.econ.msu.ru>.
3. <http://www.undp.org/popin/popin.html>.
4. <http://www.demography.narod.ru>
5. <http://stat.uz>.
6. <http://ziyo.net>